

ЯНУШ ГЛОВАЦКИ

ОТ ГЛАВАТА (Откъс)

ONE WAY TICKET

На 18.XII.1981 г. вечерта се промъквах през тъпна от гъбки, ангелчета, фигурки на Дядо Коледа и джуджета, за да взема участие в най-гледаното празнично шоу по английската телевизия. Това звучи добре и всичко щеше да е както трябва, ако не бяха обстоятелствата.

И така, десет дни по-рано в моето жилище на ул. „Беднарска“ във Варшава се стегнах с изящен колан от свинска кожа, елегантни черни джинси, излъсках обувките си, за да им придам вид, и подгонен от жаждата за печалба и слава, тръгнах за Лондон, за премиерата на моята пиеса *Cinders* или *Пепеляша (Kopciuch)* в театър „Роял Коурт“. Зад себе си оставих стачки, преговори, побоища и – както ми се струваше – разклащащата се власт на комунистите.

А също своята майка, две и половина годишната си дъщеря Зузи, на която бях обещал да донеса кукла, и тогавашната си годеница, по-късно съпруга, Ева Заджинска, която, без да си прави илюзии относно моралното ниво на този разказ, пожела името ѝ да не се появява никъде в него; аз ѝ обещах, но не удържах на думата си, впрочем както и повечето обещания към нея или други жени.

Разбира се, нито един от моите варшавски приятели, които с гордост осведомявах, че един от най-добрите театри в Лондон поставя моя пиеса,

На 25 октомври 2004 г. за първи път посетих Варшава. Часът беше 10 сутринта, а аз нервничех на перона на голямата варшавска железопътна гара, чакайки моята позната, която трябваше да ми покаже пътя до хотел „Бристол“, където щях най-накрая да се срещна с Него. Вече бях прочел редица статии написани за Него, няколко от книгите му и различни интервюта с Него, тоест вече имах ясно изградена представа за може би най-провокацията прозаик и драматург на съвременната полска литература. И така, след като в последния момент си купих фотоапарат за еднократна употреба, около два-

нито за миг не повярва. Докато кимаха одобрително и ми честитяха, си размених тайничко многозначителни намигвания. Понеже имах билет за връщане на 22.XII., взех със себе си само празен куфар за подаръците, резервни дънки, две ризи и 20 фунта кеш.

В началото ми се струваше, че това е достатъчно.

Настаних се безплатно в хотел „Холидей Ин“, забогатявайки допълнително, защото за участие в репетициите се плащаше, за разлика от Полша, където пускат автора в театъра неохотно. Нямах забележки към актьорите, режисьорът Дани Бойл, този от филма *Трейспотинг* – също. И още след първата репетиция се уверих, че *Cinders* за разлика от *Kopciuch*, която, след като я гледах в Полша, си обещах да не пиша повече за театъра, е пиеса, откъдето и да я погледнеш. А тримата полски консули в Лондон – господата Копа, Сломка и Муха, се обадиха в театъра, че ще дойдат да ме „благодарят“. Това леко ме поласка, защото до този момент лично познавах само един полски дипломат (на всичко отгоре бивш), а именно консула в Глазгоу. Слабата му страна беше незнаенето на чужди езици. Силната – красивата му жена, актриса. По този повод консултът прекарваше ваканциите си във варшавския СПАТИФ¹ и след няколко шота² с удоволствие споделяше със слушателите си своя опит в дипломатическите работи. Работата, казваше, като цяло е приятна, само че от време на време в кабинета се домъква англичанинът и иска нещо. Което също не би било толкова зле, ако не беше това, че нищо, ама нищичко не му се разбира.

надесет часа на обед се озовах във фоайето на кафенето на хотел „Бристол“ и в следващия момент пред мен застава висок строен мъж на преклонна възраст, с побелели коси, будещи респект. На влизане в кафенето се почувствах някак си по-специален, вървейки редом с човека, който бе посрещнат от почитателните погледи и кимвания на всички клиенти и служители, намиращи се там. Разговорът започна неусетно и скоро притесненията относно нивото на полския ми език се изпариха. Започнахме от основните моменти в биографията му, след което преминахме към руската класическа литература и по-точно към Достоевски, което събуди у събеседника ми видимо оживление и според мен стана причина малко по-късно да ме покани на гости в апартамента си на улица „Беднарска“ – на десет минути пеша от хотел „Бристол“. Там видях някои плакати от премиери на пиесите му в различни страни и получих от автора материали, които щях да приложа към своята магистърска теза. И така, след две седмици почти всекидневен телефонен терор от моя страна, се осъществи една от най-вълнуващите срещи в живота ми.

Човекът, за когото пиша, моят събеседник, се казва Януш Гловацки. Безгрижен плейбой „украза на приеми“³ или „сложен моралист“⁴? Циничен псевдописател или високо извисен прозаик и драматург? Ако трябва да определям личността на писателя, прибегвайки към един от любимите му похвати, а именно метафо-

¹ СПАТИФ (SPATIF) – Дружество на полските театрални и филмови артисти. – Б. р.

² Шот – шотландско питие. – Б. р.

³ Janusz Głowacki. *Z Głowy*. Świat Książki, Warszawa, 2004, s. 251.

⁴ Rozmowa z Januszem Głowackim // „Rzeczpospolita“, 25–26 września 2004, s. A11.

Вечерите след репетициите ходех с актьорите на по бира „Гинес“ в някой бар на „Слоун Скуеър“. Ярузелски и Брежнев, Валенса, Курон и Михник бяха все по-далеч, надувах се от гордост и чаках спокойно премиерата.

Но на 13.XII., точно в деня, когато моята тогавашна годеница Ева трябваше в 8 часа да се качи на самолета, за да дойде до Лондон, да си купи някакви дрешки и да вземе участие в празненствата, в 7 ч. сутринта ме събуди телефонът. Обаждаше се моята приятелка Нина Смолар с информацията, че генерал Ярузелски е започнал една добре позната на полските читатели акция. Добави, че е възможно да пуснат първия самолет, а ако е така, трябва веднага да отведе Ева до Би Би Си, където шеф на полската секция е бившият съпруг на Нина – Гиенио Смолар.

– Добре, добре – отговорих, бях със забавени реакции, резултат от снощния „Гинес“. Затворих и чак тогава, подобно на вампира от филма на Херцог, вцепенен седнах на леглото.

Не пуснаха първия самолет. Но аз, благодарение на акцията на генерал Ярузелски и несправедливостта спрямо полския народ, в един момент се превърнах от никому непознат провинциален писател в абсолютна знаменитост.

Всъщност консулите Сломка, Копа и Муха не дойдоха на премиерата, затова пък пред театъра се беше събрала тълпа. Журналистите се редяха на опашки, а рецензиите единодушно подчертаваха анти тоталитарния характер и мрачния хумор на Кафка в *Пепеляша*.

И именно затова на 18.XII. вървах по дълъг и широк, застлан с килими коридор, с висящи по стените картини, пробивайки си път през тълпа от

рата, то теглейки карта от тестето с човешки характери, бихме попаднали на картата жокер. Да, жокерът – символ на палачото в цирка, който е способен едновременно да сложи няколко маски и искрено да се усмихне, и горчиво да заплаче, да бъде гневен и меланхоличен.

Януш Гловацки, наричан от приятелите си Глова⁵, е роден на 13 септември 1938 г. в Познан. Син е на Йежи Гловацки – автор на книги за деца и юноши, и на Хелена Рудзки – редактор в издателство. Също както в поговорката „Какъвто бащата, такъв и синът“, Януш става писател като баща си, но го надминава многократно, за да достигне творчески висини, за които баща му не е и мечтал. Януш Гловацки е автор на романи, разкази, филмови сценарии, театрални пиеси и се изявява на публицистичното поприще, тоест творчеството му има широк и разнообразен диапазон. Роден в навечерието на две събития, които променят света – Втората световна война и комунизма, той става свидетел на събития, които дават изобилен материал за творчеството му. От Втората световна война помни бягството с майка си от изпепелената до основи Варшава, където баща му взема участие във Варшавското въстание и изчезва безследно някъде във военновременния хаос.

След дългото принудително лутане из градове и училища, най-накрая Глова се установява заедно с майка си във Варшава, където авторът открива и първата си страст към изкуството, а именно изкуството на актьора. Бунтар по рождение, той не се вписва във

⁵ Głowa – съкращение от фамилията на автора [Głowacki], което в превод от полски означава глава.

гъбки, ангелчета, джуджета и Дядо Коледи, за да участвам в най-гледаното шоу на английската телевизия. На ревера на самото си, което беше от колекцията на Барбара Хоф в „Юниор“, сложих значка на „Солидарност“. Ту забавях, ту ускорявах крачка и ужасно се срамувах от мислите, които се промъкваха в главата ми. А те бяха горе-долу такива: За какъв дявол се съгласих да участвам? Все пак плащат във фунтове, но не пък чак толкова много, а и славата е краткотрайна. А като кажа какво мисля за военното положение, дъщеричката ми никога няма да види обещаната кукла. Разбира се, дори е възможно да се закълна пред камерите, че не политиката ме интересува, а само чистото изкуство. Но въпреки всичко това е много срамно. И как по-късно ще погледна в очите онзи патриот, който ме убеждаваше да му прекарам през границата камион с оръжие за „Солидарност“? Ами той, макар агент на сигурността, публично ще ми се изплюе в лицето. И въобще кой е дал моя телефон на онези от телевизията? Някой със сигурност завистлив поляк, който е искал да ми види сметката. И още нещо: как да говоря тук за трагедията на народа с моя смоган акцент? Не дай Боже да се получи някаква граматическа грешка.

С тия мисли вървах по коридора, побутван от прекрасна английска актриса, а напоследък преводачка, за която в този момент също мислех без никаква симпатия, защото заради нея бяха всички тези главоболия.

Преди няколко месеца дойде във Варшава. А на мен тъкмо ми беше тръгнало не съвсем зле. Наистина,

възгледите на професорите от Полската национална театрална школа и само след година бива изгонен: „(...) поради пълна липса на талант и поради цинизъм“⁶, защото, както той сам твърди: „Само заради липса на талант у нас не гонят, в което лесно можем да се убедим, ходейки на театър или на кино“⁷. След напускането на Театралната школа Гловацки следва история във Варшавския университет, където също не се задържа повече от година, знаейки че „историята не трябва да се учи, а да се създава“⁸. Последната специалност, която записва отново във Варшавския университет и която за разлика от другите завършва, е полска филология.

Литературната си кариера Гловацки започва като публицист, и то почти случайно. По време на следването му един от писателите, чиято книга е редактирана от майката на Януш, му намира работа като театрален рецензент в Полското национално радио. Януш използва новия си пост по-скоро за да отмъсти на всички професори от театралната школа, пишейки остри рецензии за техните театрални постановки. Парите, които получава, са недостатъчни, но това не го притеснява, защото в свободното си време продава чешки кристал на битпазара и танцува в нощен локал. „Ако все пак се съгласих да пиша тези рецензии, то не беше за пари, защото печелех повече от кристала, а само за да отмъстя като граф Монте

⁶ Z Głowy. Цит. съч., с. 114.

⁷ Пак там, с. 114.

⁸ Rozmowa z Januszem Giowackim // „Uroda“, № 3/1999, s. 13

сценарият за Химилсбах⁹ и Маклакиевич¹⁰, който някога съчини с Марек Пивовски¹¹ и който трябваше да бъде полската версия на филма *Волният ездач*¹², нямаше шанс, но пък моята спряна от цензурата книга за стачката в корабостроителницата в Гданск токущо се беше оказала в ъндърграунд. А Швеция и Западна Германия излъчиха няколко мои радиопиеси. Само че на човек малко да му провърви и той вече започва да върши простотии.

Тогава наговорих на актрисата какви ли не глупости. Заведох я в „Шчек“¹³ и „СПАТИФ“ и накрая на улица „Беднарска“. Приложих свещеното право на гостоприемството, а тя от благодарност веднага започна да превежда. И освен това така смаяла продуцентите в Лондон, че един се развел, а друг поставил моята пиеса.

Така, борейки се с мислите, стигнах до гримьорната, където ме гримираха, напудриха, сресаха и ми казаха да чакам. А пред камерите известният водещ се усмихваше, потупвайки по рамото Пол Маккартни. Двата бяха много по-добре от мен облечени, така че тутакси отбелязах с радост, че все пак не е толкова важно с какво се облича човек и че последните ще бъдат първи. Тогава някой ме побутна и се озовах целият сред сияние и блясък. Май че въпреки грима съм изглеждал така, както се и чувствах, защото моят вид угаси усмивката на водещия. Лицето му се изкриви в болезнена гри-

*Кристо на тези, които постъпиха несправедливо с мен. (...) И бързо станах известен с жестокост и безсрамие*¹⁴.

*Истински старт за Гловацки обаче се оказват страниците на варшавския седмичник „Култура“ („Kultura“), където започва кариерата си на фейлетонист и щедросите острите си стрели към културния и политическия живот във Варшава. За времето си списанието е една от респектиращите трибуни за литературна критика и коментар на обществения живот в полската столица. Главен редактор е Януш Вилхелми, великолепен критик и наставник на Гловацки. Ето какво писателят казва за него: „Това бе образ от Достоевски. Дяволски интелект, огромна ерудиция и абсолютен цинизъм. Вилхелми не зачиташе хората (...) Един критик например му донесе идеологически правилен текст. Вилхелми го четеше, правейки гримаси на отвращение, после пред автора го хвърли в кош и накрая каза: „Извадете го, ще го отпечатаме“.*¹⁵ *Отношенията Вилхелми – Гловацки са важни от гледна точка на това, че Вилхелми е човекът, от когото Януш е възприел някои основни принципи: „...никога да не се доверявам на първоначалните си реакции, защото могат да бъдат искрени, също така не трябва много да се отдалечавам от морала, защото*

⁹ Ян Химилсбах (1931–1988) – полски актьор, писател и сценарист. – Б. р.

¹⁰ Зджислав Маклакевич (1927–1977) – полски театрален и филмов актьор. – Б. р.

¹¹ Марек Пивовски (1935) – полски режисьор и сценарист. – Б. р.

¹² *Волният ездач (Easy Rider, 1969)* – филм на режисьора Денис Хопър и продуцента Питър Фонда по сценарий на Денис Хопър, Питър Фонда и Тери Саутърн с участието на Джак Никълсън. Разказва за двама мъже, които отиват в Америка с надежда, но не намират нищо там. – Б. р.

¹³ „Шчек“ – бар; sciek (пол.) – канализация, мръсотия. – Б. р.

¹⁴ *Z Głowy*, с. 115.

¹⁵ Пак там, с. 184.

маса, а в очите му проблясваха сълзи. Внимателно ме подкани да седна на фотьойла, клатй известно време глава и чак тогава проговори.

– Но не за всички Коледа означава щастие и спокойствие. Днес тук с нас е полският писател Джаниус Гловаки. Всички знаем какво се случи преди няколко дни в неговата злощастна родина. Кажй, Джануш, за какво мислиш сега?

И така с унил глас изрекох няколко изречения за нощта над Полша, старайки се да не бъркам сегашно с минало време и „тя“ с „той“. Водещият се вцепени от болка за миг, а когато се опомни, силно, по мъжки ми стисна ръката, пожелавайки ми да не губя кураж, което всъщност не беше нужно, защото аз въобще го нямах.

Отново усмивка проясни лицето му и той извика:

– А сега коледните предложения на Джани Версаче!

Исках да остана да погледам, но някой отзад ме дръпна за самото, друг ме побутна в посока към касата. Платиха ми 250 фунта и ме изхвърлиха на улицата. Възнамерявах да пътувам до „Портобело Роуд“, за да купя на преводачката обещаните златни обеци, но по улицата в тоя момент преминаваше доста многолюдна демонстрация на сънародници, над която се клатушкаше чучело на ген. Ярузелски в естествени размери, при това окачено на бесилка, а анархистите, на които винаги може да се разчита при нужда, се присъединиха, бийейки барабани. И така аз също се включих.

Пред консулството ни посрещна доста внушителен отряд на английската полиция. Застанахме отсреща,

*просто подобна аморалност ще ми струва скъпо след време. И още – че трябва да имам смелост да пиша непопулярни неща*¹⁶.

Вилхелми дава на Гловацки свободата, която липсва на мнозина от писателите по това време, но в същото време ловко се опитва да контролира неговото жлъчно перо. Например след като цензурата спира фейлетона Защитата на Полоний, за който авторът казва, че е „иронична възхвала на чиновника, който угодничи на престъпния владетел“¹⁷, Вилхелми пише писмо до литературния отдел на Централния комитет с твърде двузачен текст: „Отпечатайте този фейлетон. Позволете ми да се боря с Гловацки с помощта на перото, а не на палката. Иначе ще признаете, че е прав“¹⁸. По-късно обаче, когато става шеф на полската кинематография, Вилхелми е безкомпромисен. След написването на сценария Мач (Mecz), който е трябвало да бъде режисиран от големия полски режисьор Анджей Вайда и който разкрива корупцията на алкохолизирания национален футболен отбор на Полша и машинициите на полското правителство, Вилхелми отказва той да бъде филмиран. Нещо повече – кани творците, дръзнали да си позволят скандалната творба, за да ги порицае, давайки за пореден път да се разбере, че в комунистическа Полша няма място за писатели, разобличаващи официалната политика и морал.

Периодът, в който Гловацки пише фейлетони в „Култура“, е време на усилен борба с полската

¹⁶ Пак там, с. 184.

¹⁷ Пак там, с. 184.

¹⁸ Пак там, с. 185.

скандирайки един през друг, докато пердетата се раздвижиха и иззад тях надникнаха най-напред зловещите лица на моите недошли зрители – консулите Копа, Сломка и Муха, а след това и камера. В отговор притежателите на полски паспорти, оплаквайки се от студа, предприеха незабавна акция по вдигане на яките и нахлупване на шапките над очите. Страхуват се, си помислих с презрение, и тогава забелязах, че яката ми е вдигната и шапката ми е нахлупена над очите.

Празниците вече бяха в разгара си. По това време новините за Полша бяха или мрачни, или изцяло липсваха. А и моето положение също се влоши.

Всъщност рецензиите бяха възторжени, но безплатният хотел свърши, а на всичко отгоре пристигна съпругът на преводачката ми, който, показвайки типичен британски егоизъм и липса на чувствителност относно съдбата на поляка, ѝ забрани да спи с мен.

За мое щастие Адам Замойски – писател и историк, който харесал *Cinders*, се готвеше да даде под наем или да пусне за продажба едно от своите жилища с изглед към Хайд парк и аз можех да спя там, докато това се осъществи. И така всяка сутрин се будех в паника, че нещо не е наред, след това си спомнях за какво става въпрос, а после идваше и Адам. Качваше се на стълба и докато боядисваше декоративния таван, ми даваше съвети. Основно за това, дали да се връщам, или не.

А аз с треперещи ръце си правех кафе и внимавах да не го разлея, защото в кухнята вече беше застлан нов килим, слушах и не слушах. След това се разтакавах из празничния Лон-

цензура и именно това до голяма степен определя стила на автора, превръщайки го в значима обществена личност. Спецификата на неговия стил е точно доловена от Тадеуш Ничек: „Имал е убийствен метод: да не удря направо, просто да гали до смърт. Със сериозна физиономия е хвалил най-големите глупости. Цензорите били безпомощни, народът се превивал от смях.“¹⁹

По-нататъшното развитие на писателя е до голяма степен повлияно от това начало. Както отбелязва Ванда Звиногородска, „Януш Гловацки става известен най-напред като фейлетонист и нещо от тази фейлетонова страст и до ден днешен е останало в неговото творчество. (...) Във фейлетоните и разказите му от шестдесетте и седемдесетте години оживява един микропортрет на епохата, жлъчен, присмехулен, на моменти направо жесток образ на антитемата на Гомулка и Герек²⁰. (...) Днес този портрет представлява незаменим пътеводител из тогавашния свят.“²¹.

Глова емигрира на 18 декември 1981 г. съвсем неочаквано и за самия себе си. Авторът заминава за премиерата на една от най-успешните си пиеси, която го прави световноизвестен. Пиесата се казва Пепеляша (Kopciuch) и е поставена в лондонския Royal Court Theatre. „За Лондон заминах през 1981 г. за една седмица. А тук [в Полша] – военно положение, и така станах емигрант. После – Ню Йорк, защото, ако ще се емигрира – само там. В Полша се вър-

¹⁹ Tadeusz Nyczek, „Przekryj“, № 42/3095, 17 października 2004, с. 88.

²⁰ Владислав Гомулка и Едвард Герек – първи секретари на Полската обединена работническа партия.

²¹ Wanda Zwinogrodzka. // „Dialog“ № 5 (404) – R. XXXV, maj 1990, с. 83.

дон, накичен с елхи с висящи топки и фигурки на Дядо Коледа.

Ако самолетите до Полша летяха, сигурно въпреки всичко щях да се кача в някой от тях. Защото какво пък толкова ще ми се случи във Варшава, освен че ще ми мине мъката – горедолу това си въобразявах – не беше приятно, но пък беше успокоително. А какво ще се случи тук – определено твърде малко знаех. Пиесата несъмнено вървеше добре, само че с нея не можех да се изхранвам. Йежи Гедройч ме потърси лично, отпечата фрагмент от *Мощта трепери* (*Moc Truchleje*), а това значи книжката за стачката в корабостроителницата в Гданск, и дори я изпратил до престижното парижко издателство „Фламарион“. За съжаление от там я върнали с писмо от тамошната редакторка на полска литература, че най-напред господин Гловацки трябва да се научи да пише на полски. Това ми прозвуча много страшно, защото тази малка книжка беше монолог на дребен дрипав работник в гданската корабостроителница, който престанал да различава добро от зло и се превърнал в таен агент на сигурността, без изобщо да знае за това. Включил се в стачката също без да е съвсем наясно, че прави точно това и защо, което значи, че прекрасният патриотичен порив в този разказ въобще липсваше. Само тъжни улици, крайна бедност и отчаяние, ресторанти, в които няма нищо за ядене, улици, пълни с тайни агенти, шпиони сред водачите на стачката и това всичко на героя от книжката му се струва съвсем нормално. По-лошото, и всъщност именно това, което изкарало от равновесие редакторката от „Флама-

*нах след осем години и така продължавам да се люшкам над океана. Може и да има някакъв смисъл в това, а може и въобще да няма“.*²²

*Въпросът, който авторът си задава тук, не е случаен. Януш Гловацки търси непрестанно в творчеството си смисъла на всичко, което се случва в света около него, смисъл, който авторът все по-трудно открива. Кажимеж Кутиц пише за последния роман автобиография на писателя – От главата (Z głowy): „Книгата доказва, че авторът се държи на разстояние от всичко: от Полша, Европа и САЩ, а също и от самия себе си; така от всичко и от всички, с изключение на собственото си писане“.*²³

*Успехите, които Гловацки постига в чужбина, го определят като „майстор на черния хумор“. Моралната деградация на съвременния свят той пресъздава със свой самобитен стил, за който са характерни гротеската, хиперболата и абсурдът. И както казва самият писател, „няма нищо по-сюрреалистично от наблюдението на истинския живот“.*²⁴

Художественият дебют на Гловацки в областта на прозата датира още преди времето, когато работи за „Култура“ – това е разказът На плажа (Na plaży), публикуван в Алманах на младите (Almanach młodych, 1960–61). Истинският писателски старт за него обаче е първият му сборник с разкази Центрофуга на безсмислието (Wirywka Nonsensu, 1968). Сборникът съдържа седем разказа и предизвиква грандиозен

²² Rozmowa z Januszem Głowackim. // „Rzeczpospolita“, 25–26 września 2004, с. А11.

²³ Kutz Kazimierz // „Przekryj“ № 42/3095, 17 października 2004, s. 98.

²⁴ Януш Гловацки го сподели на срещата ни в хотел „Бристол“ във Варшава на 25 октомври 2004 година.

рион“; е, че той говори онзи език, който е престанал да бъде традиционно използван при общуване. Вместо това се е превърнал в смесица от социалистически лозунги с лумпен-пролетариатска нова реч, значи изобщо неизвестно в какво. *Моцта трепери* вече не се хареса на полската критика, тогава защо ли изобщо се учудвам, че в нормална страна никой не я е оценил? Което значи, че моите възможности и шансове изглеждат много нищожни.

И така се мотаех из Лондон, понякога се срещам с издатели, на всеки давам интервю и все повече се притеснявах. Защото новините в пресата за вкъщи бяха доста ужасни, а клюките — още по-лоши: за наводняването на мината със стачкуващите миньори, за разстрела на бунтуващите се войници. А по полското радио — все така официално спокойствие, радост и разговори с производители на понички. И някъде там, във всичко това, са моята дъщеричка, мама и годеницата ми. И така — да се връщам или не?

Трябва да си призная, че освен семейно-патриотичните съображения, които ме дърпаха да се върна, си бях направил и една чисто професионална сметка. Защото това военно положение беше тъкмо за мен. Цял живот бях негодувал, че Норман Мейлър или Джоузеф Хелър, Хемингуей или Бабел са имали какво да записват. И сега, моля ви се, когато темата тропна на вратата ми, мен ме няма вкъщи. И цял живот ще съжалявам. Това значи — връщам се!

И отново Адам ме разубеждаваше от стълбата. „Не знам какви позиции имаш в Полша. Те сега всички са притиснати, а ти можеш да пишеш без цензура цялата истина и всеки ще ти го отпечата.“

След съвета на Адам отидох в ирландски пъб и започнах да пиша не

отзвук. В разказите от Центрофуга на безсмислието Гловацки описва едно микрообщество, родено от утробата на социалистическия режим. Авторът представя средицето на т.нар. златна младеж, наричана още бананова — социална прослойка, която приема като единствена своя ценност консумативния начин на живот. С тази книга авторът взривява полското общество и става един от най-популярните млади писатели във Варшава и Полша като цяло.

Разкрил вече порядките и същността на бананаджиите, Гловацки отваря нова страница в своето творчество, в която на преден план вече не е хайлайфът на Варшава. В не по-малко успешния сборник с разкази Новият танц ла-ба-да (Nowy taniec la-ba-da, 1970) вниманието на писателя се насочва към обикновения представител на комунистическия пролетариат и към неговите социални проблеми, които не са от материално естество, в смисъла, в който ги разбира златната младеж. Гловацки проявява интерес към отделния индивид, към т.нар. малък човек, и неговия вътрешен свят, неговите емоционално-психологически дилеми. Типичен мотив в неговата проза е съпоставянето на безличния, безнадежден и слаб мъж със силната и енергична жена. Филмът по сценария на разказа Лов на мухи (Polowanie na muchy, 1974) — един от четирите разказа в сборника Новият танц ла-ба-да, е дело на Анджей Вайда.

След първите два сборника, които несъмнено правят Гловацки един от най-четените полски писатели, идва и изключителният трети сборник Парадайс (Paradis, 1973). Той съдържа два разказа —

само като свободен писател, но и всичко докрай, което се оказва много по-трудно от нормалното писане.

Загризах устни, отпихах си от „Гинеса“, мускулите ми се свиваха конвулсивно – и писах една седмица, а след това и втора. А на третата преписах всичко на чисто и се засрамах. Гневът в този разказ беше искрен, а възмущението – двайсет и четири карата! Зомовците²⁵ имаха студени очи и жестоки усмивки, а преследваните дейци на „Солидарност“ – точно обратното. С една дума започнах още повече да се изнервям, че може би твърде късно са ме пуснали на свобода и че може би вече съм безнадеждно осакатен, защото писател не може да твори без цензура и въобще не става за нищо. Защото аз десетки години се мъчех, правейки всевъзможни комбинации, да напиша нещо истинско, ама така деликатно, че да го пуснат. Как да заобиколя и надхитря цензурата? Къде например да пренеса действието в пиесата или книгата, в каква страна или време, за да буди асоциации, ама не съвсем? С каква парабола да упоя сетивата на цензурата? Римската империя например ставаше за тая работа, испанската инквизиция също не беше зле. С по-елементарни усилия – в затвор или исправителен дом за малолетни момичета, както при мен в *Пепеляша*. И тук трябва честно да признаем, че в Полша читателите и зрителите си бяха изработили изключително тънък усет за намеци дори там, където липсваха. Достатъчно е да напишеш, че главният герой е алкохолик или гърбушко, че например изневерява на жена си, и вече никой не се съмнява, че за това е виновен комунизъмът, а авторът жъне бурни овации.

Рапортът на Пилат (Raport Piłata) и Парадайс, които са наситени с дълбок психологизъм. Тук градусът на иронията отново е висок, но по-важното е, че за пръв път се появява концентрираната гротеска, която ще се превърне в отличителна черта за творчеството на Гловацки и която ще буди алузия с неминуемия край на Герековския анти-свят. Парадайс представлява една великолепна стилистично издържана метафора на комунистическия режим в Полша и параноичната (както той сам я определя) родина на автора.

Четири години след емблематичния за Гловацки Парадайс излиза поредната „черна шега“, с която авторът отново насочва вниманието на читателя към социалистическата реалност. Сладки мой Разколников (My sweet Raskolnikow, 1977) разказва за млад псевдоинтелектуалец и неговите приключения зад граница, които до голяма степен преповтарят историята на небезизвестния герой от романа Престъпление и наказание на Достоевски. Както Рапортът на Пилат, така и Сладки мой Расколников илюстрират палимпсестния характер на неговия стил. Този повествователен принцип е водещ и в последния сборник с две новели – Кряк (Skrzek) и Все по-трудно да обичаш (Coraz trudniej kochać), отпечатан през 1980 г. Първата – Кряк, е преработена версия на Фауст, където немският първообраз преминава в science fiction.

Георги Киряков

²⁵ Зомовци (Zomowcy) – през 80-те години отдел на полицията, който се занимава с разпръскване на антиправителствени демонстрации. – Б. пр.

Изглежда, на 20.IX. бяха обявили, че Варшава ще пусне и посрещне първите самолети. Тръгнах към летище „Хийтроу“, за да проверя. Самолетът на ЛОТ²⁶ закъсня, а аз се смесих с тъжната смълчана тълпа подготвящи се за заминаване поляци. Всички се споглеждаха подозрително, значките на „Солидарност“, които преди 13-и бяха неотменен атрибут на всеки костюм, бяха скрити. Най-накрая самолетът от Варшава кацна и започнаха да слизат предимно чужденци, които военното положение беше задържало, а зад пластмасовата стена се промъкваха транзитните. Между тях разпознах професор Ян Кот. Връщаше се от прекъсналия заради военното положение Конгрес на културата. Вървеше по пътеката за транзитни пътници, отделен от мен с пластмасова стена. Чуках по нея, но професорът не чуваше. След това, два дни по-късно го слушах по „Свободна Европа“. Говореше за нощите в Полша, а скупчените около печките, натъпкани с кокс войници му приличали на проститутките в Рим, топлеши се край огньовете. В този кратък отчет, който докарал до бяс генерал Ярузелски, беше целият Ян Кот. Неговият прочит на литературата и света. Пропаднала трагедия и възвишен фарс.

Засега само си поех дълбоко въздух, върнах се в града и отново се заразмотавах из Лондон. Надежда ми вдъхна това, че лондонското издателство „Андре Дойч“ някак много добре се беше ориентирало за какво става въпрос в моята книга и подписа договор за *Мощта трепери от страх*.

Вечер след представлението ходех с актьорите от *Пепеляша* в някой бар и на по бира разчувствах тях и себе си с разкази за ордите на Ярузелски, преминаващи през затрупаната от сняг страна на Шопен.

Веднъж, след като затворихме бара, докато се връщах пеш в почти готовото за продажба жилище на Адам в Найсбридж²⁷, по наветата зад мен затракаха високи токчета и ме догони актрисата, играеща злата сестра в *Пепеляша*. Със сълзи на очи ми призна, че, както съм крачел така самотно през спящия Лондон, съм ѝ напомнял на героя на Анджей Вайда от филма *Човекът от желязо*²⁸ и че е решила да направи всичко, което е по силите на една млада актриса, за да ми повдигне духа. И сега искам да предупредя, че ако някой, независимо кой, в мое присъствие се осмели да нарече *Човекът от желязо* наивен соцреалистически кич, ще се сдобие в мое лице с враг за цял живот.

Много поляци, застигнати в Лондон от военното положение, негодуваха, че така наречената стара емиграция не се е погрижила за тях. Аз, подобно на Бланш, героинята от пиесата на Тенеси Уилямс „Трамвай Желание“, мислех оптимистично по този въпрос. Бланш, след като, разочарована от всички, хваща доверчиво под ръка психиатъра, който е пристигнал по искане на семейството ѝ, за да я затвори в лудница, произнася в този момент моята любима фраза: „Винаги съм знаела, че във всяка ситуация можеш да се осланяш на любезността на другите.“

²⁶ ЛОТ – полска авиокомпания. – Б. р.

²⁷ Найсбридж – един от най-престижните квартали на Лондон. – Б. р.

²⁸ *Човекът от желязо* (*Czlowiek z zelaza*) – филм на А. Вайда от 1981 г. – Б. р.

И представете си, моля ви, на 29.XII., значи веднага след празниците, собственикът на един доста приятен полски ресторант – патриот и любител на театъра, ми предложи работа като сервитьор при съвсем прилични условия. Тъкмо тогава талантива млада актриса, която беше пристигнала преди година и се беше омъжила за дърводелец, но не беше щастлива, защото изкуството я влечеше, ми предложи високоплатени съвместни еротични спектакли за английската аристокрация. Мой отдавнашен познат – Владек Аспирин, енергичен търговец, занимавал се навремето с доставяните в Полша лекарства с изтекъл срок, който беше направил политическа кариера, разобличавайки вече в свободна държава недобросъвестните предприемачи, ме уговаряше да направя един добре планиран скок към ювелира...

Превод от полски: **Даниела Щерева**
Редактори на превода: **Александра Михалска,**
Жоржета Чолакова